

Instytut Filologii Wschodniosłowiańskiej Uniwersytetu w Białymstoku
Białystok

ZOFIA ABRAMOWICZ

O wartości estetycznej imienia

Эстетическая ценность личного имени

Głównym przedmiotem zainteresowania badawczego w tym artykule są ustalenia i koncepcje, dotyczące problemów wartości i przeżyć estetycznych w związku z wyborem i nadaniem imienia chrzestnego. Sam termin „estetyczny” w *Słowniku języka polskiego*¹ jest zdefiniowany następująco: „[...] odpowiadający wymaganiom estetyki, związany z poczuciem piękna; gustowny: Estetyczne doznania, wrażenia, wymagania”. A zatem tematem naszych rozważań będzie imię jako przedmiot przeżyć estetycznych, bowiem poza dziełami sztuki, przedmiotami estetycznymi mogą być zjawiska przyrody, czynności, żywoty i organizacje ludzkie, twory techniki, doktryny naukowe i filozoficzne itd.²

Różne koncepcje, dotyczące problemów wartości przeżyć estetycznych, zawarte są w pracach filozofów i psychologów (np. Henryk Elzenberg, Roman Ingarden, Stanisław Ossowski, Władysław Tatarkiewicz, Mieczysław Wallis, Stefan Baley, Leopold Blaustein, Stefan Szuman, Władysław Witwicki i in.), badaczy literatury i krytyków literackich (np. Stanisław Baczyński, Karol Irzykowski, Stefan Kołaczkowski, Ostap Ortwin i in.), muzykologów

¹ *Słownik języka polskiego*, pod red. M. Szymczaka, Warszawa 1992.

² B. Dziemidok, *Teoria przeżyć i wartości estetycznych w polskiej estetyce dwudziestolecia międzywojennego*, Warszawa 1980, s. 19.

(np. Zofia Lissa, Stefania Łobaczewska) oraz twórców i teoretyków sztuki (np. Stanisław Ignacy Witkiewicz, Tadeusz Peiper).

Problemom estetyki imienia, jak dotąd, poświęcano niewiele miejsca, chociaż badania ankietowe Henryka Borka³, Edwarda Brezy⁴, Józefa Bubaka⁵ i in. ujawniły, że przy wyborze imienia zdecydowanie dominują czynniki estetyczno-językowe. A. Zaręba stwierdza m.in., że „[...] podobnie jak w języku ogólnonarodowym, tak i w gwarach pewne imiona cieszą się popularnością, inne nie, pewne uważane są za ładne, inne za brzydkie[...]. Imiona tu uchodzą za brzydkie nie w odczuciu jednostki, ale całej społeczności”⁶.

Autorzy jednak nie próbują ustalić, co sprawia, że jedne imiona uchodzą za ładne, inne za brzydkie. Bardzo niejasno lub wcale nie definiują pojęcia wartości estetycznej imienia. Zdaniem H. Borka, poczucie estetyczne jest kategorią względną, zależną z jednej strony od subiektywnej wrażliwości, a z drugiej od obiegowych odczuć w danej grupie społecznej⁷, a zatem H. Borek w tym wypadku stara się połączyć subiektywizm z relacjonizmem psychologiczno-socjologicznym w ocenach estetycznych. Można tu zacytować S. Ossowskiego, który wypowiedział myśl, że problem pogodzenia obiektywności wartości i ich hierarchii z subiektywnością upodobań estetycznych, z którym bezskutecznie borykała się estetyka filozoficzna, może być rozstrzygnięty na gruncie socjologii. „Dla socjologa sprawa obiektywności w ocenach estetycznych nie przedstawia się groźnie: »obiektywna« hierarchia wartości estetycznych, to hierarchia przyjęta w środowisku społecznym, do którego należy ten, kto w obiektywność danej hierarchii wierzy”⁸.

Piękno imienia H. Borek łączy z modą: „Za ładne uważane jest po prostu to, co aktualnie modne, czyli zaakceptowane w danym środowisku, a więc zdobywające popularność lub już powszechne”⁹. Tu należy jednak pamiętać, że moda wynosi na szczyty popularności tylko niektóre imiona (badania

³ H. Borek, *Socjolingwistyczne aspekty imiennictwa*, „Onomastica” XXIII, 1978.

⁴ E. Breza, *Motywy doboru imion dla dzieci*, „Socjolingwistyka” 6, 1987.

⁵ J. Bubak, *Imiona modne*, „Onomastica” XXIII, 1978; *Nadawanie imion w Polsce. Aspekt prawny i językowy*, „Socjolingwistyka” 5, 1983; J. Bubak, R. Mrózek, *O współczesnych motywach wyboru i popularności imion*, „Rocznik Cieszyński” IV–V, 1983.

⁶ A. Zaręba, *Polskie imiona ludowe*, cz. I, „Onomastica” III, 1957; cz. II, „Onomastica” V, 1959.

⁷ H. Borek, *op. cit.*, s. 170.

⁸ S. Ossowski, *Socjologia sztuki. Przegląd zagadnień*, [w:] *Dzieła*, t. I, Warszawa 1966, s. 371.

⁹ H. Borek, *op. cit.*, s. 170.

materiałowe Z. Abramowicz¹⁰, J. Bubaka¹¹, S. Gajdy¹² i in. wykazały, że około połowy ochrzczonych dzieci nosi imiona najpopularniejsze, a jest ich zwykle nie więcej niż 15–20, por. np. *Indeks imion*¹³). Większość rzadkich oryginalnych imion, występujących w różnych okresach historycznych i na różnych terenach, nie pociąga za sobą naśladownictwa, nie wywołuje mody na dane imię. A więc nie moda decyduje o wartości estetycznej imienia, ale — jak należy przypuszczać — proces ten przebiega w przeciwnym kierunku. To fakt, że imię się podoba powoduje, że staje się popularne, a zatem i modne.

Dla Cz. Kosyła wartość estetyczna nazwy własnej to: „[...] społecznie uświadamiana ocena samej postaci dźwiękowej (formy) nazwy własnej w kategoriach piękna i brzydoty, eufoniczności lub kakofoniczności¹⁴. Stanowi ona szczególnie istotny czynnik przy wyborze imion dla dzieci¹⁵, decyduje w dużym stopniu o ich popularności lub niepopularności. Jest to oczywiście wartość zmienna historycznie, geograficznie i socjalnie. Wartość estetyczna odgrywa też pewną rolę w onomastyce dzieła literackiego¹⁶.

Zdaniem E. Grodzińskiego, imię musi spełniać „[...] dwa wymogi, który — każdy z osobna lub w łączności ze sobą — decydują o nadaniu takiego czy innego imienia własnego [...]. Wymogami tymi są: 1. postulat estetyczności imienia własnego; 2. mieszczanie się imienia własnego w ramach aktualnej mody¹⁷. E. Grodziński twierdzi, że „[...] współcześni rodzice nie usiłują już wpływać na rozwój u swoich dzieci pewnych dodatnio ocenianych cech — przez nadanie im imion bezpośrednio lub pośrednio do tych cech nawiązujących. Dbają natomiast o to, żeby pociechy otrzymały imiona brzmiące przyjemnie w uszach samych rodziców oraz środowiska, przy czym często ulegają nakazom aktualnej mody na imiona¹⁸.

Zarówno Cz. Kosyl, jak i E. Grodziński zwracają uwagę na postać dźwiękową imienia, piękno jego brzmienia, przy czym żaden z nich nie precyzuje, co uważa za ‘piękne brzmienie’ i nie stara się wyjaśnić jego istoty.

¹⁰ Z. Abramowicz, *Imiona chrzestne białostoczan w aspekcie socjolingwistycznym (lata 1885–1985)*, Białystok 1993.

¹¹ J. Bubak, *Imiona modne...*

¹² S. Gajda, *Socjologia imion na przykładzie Opola i okolic*, „Studia Śląskie”. Seria nowa, XXIII, Opole 1973.

¹³ Por. Z. Abramowicz, *op. cit.*, *Indeks imion...*, s. 384–477.

¹⁴ Zob. też A. Supieranskaja, *Obščaja teorija imieni sobstvennogo*, Moskwa 1973, s. 319.

¹⁵ Zob. też H. Borek, *op. cit.*, s. 169.

¹⁶ Cz. Kosyl, *Forma i funkcja nazw własnych*, Lublin 1983, s. 18.

¹⁷ E. Grodziński, *Zarys ogólnej teorii imion własnych*, Warszawa 1973, s. 228.

¹⁸ E. Grodziński, *op. cit.*, s. 228.

A pojęcie piękna jest definiowane różnie; np. według Witkacego „[...] piękno jest subiektywne. Jeden patrząc na obraz mówi o Pięknie przez wielkie (P), drugi o pięknie przez małe (p), a trzeci po prostu bez (p), tylko jęknie głucho i odwróci się z pogardą”¹⁹.

Relatywizm estetyczny głosi względność wartości estetycznych. To, co jest piękne dla X, nie musi być piękne dla Y; coś co jest wartościowe dla jednej grupy społecznej (lub na gruncie kultury pewnego typu), nie zawsze jest wartościowe estetycznie dla innej grupy społecznej (lub w kulturze odmiennego typu); to, co wzbudza zachwyt i uznanie estetyczne w wieku XII lub XVII, może nie wywoływać żadnego zachwytu ani uznania w wieku XX²⁰. A zatem, czy wartość estetyczna jakiegokolwiek przedmiotu (w tym także imienia) jest subiektywna, czy obiektywna i czym jest w ogóle wartość estetyczna imienia? W tym kontekście niezwykle ważną pozycją w polskich badaniach onomastycznych jest poświęcony temu zagadnieniu artykuł H. Milejkowskiej *Kryteria estetyczne żeńskich imion osobowych w języku rosyjskim i polskim*²¹, w którym autorka próbuje wyjaśnić oceny społeczne, które towarzyszą pojęciu ‘ładne imię’ i świadczą o jego pozytywnej estetyce oraz ustalić obiektywne cechy tego, co nazywane jest ładnym. Zdaniem H. Milejkowskiej jest to przede wszystkim imię popularne, które podoba się rodzicom w dane populacji i z tego względu jest często nadawane; nierzadko jest to imię trwałe dla kilku okresów dziejowych. Autorka wskazuje kilka przyczyn trwałości i popularności pewnych imion w tradycji narodowej: pozytywną treść znaczeniową tematu pospolitego, wyzyskiwanego w nazewnictwie własnym (Róża, Miła), dodatnie dla danego narodu cechy imion postaci historycznych (Władimir, Wanda), rekomendacji religii panującej (imiona kanonu chrześcijańskiego). Każda z tych cech, zdaniem H. Milejkowskiej, ma w historii narodu różny wpływ na trwałość i częstotliwość imienia własnego. Analiza struktury fonetycznej grupy imion kobiecych, utrzymujących się przez kilka okresów dziejowych na czołowych pozycjach w imiennictwie, pozwoliła H. Milejkowskiej wyodrębnić w rosyjskim i polskim systemie imienniczym cechy, składające się na najbardziej estetyczną kombinację dźwiękową imion, charakterystycznych dla współczesnych pokoleń. Są to:

- 1) nagłos na samogłoskę otwartą lub sonant przed samogłoską;
- 2) przewaga sylab otwartych w strukturze końca sylaby;

¹⁹ S. I. Witkiewicz, *Nowe formy w malarstwie i inne pisma estetyczne*, Warszawa 1959, s. 222.

²⁰ B. Dziemidok, *op. cit.*, s. 275.

²¹ H. Milejkowska, *Kryteria estetyczne żeńskich imion osobowych w języku rosyjskim i polskim*, „Studia i materiały” XV, FR 3, Zielona Góra 1984, s. 143.

- 3) długość nazwy osobowej: trzy–cztery sylaby;
- 4) najbardziej częstotliwe spółgłoskowe fonemy: [l], [l], [n], [ń];
- 5) ograniczona liczba grup spółgłoskowych, wśród których przeważają grupy z dwóch spółgłosek.

Zdaniem H. Milejrowskiej, popularne imię musi odpowiadać danej strukturze fonetycznej; np., gdy z różnych powodów w latach dwudziestych XX wieku w byłym ZSRR wzrosła z jednej strony popularność imion zachodnioeuropejskich, z drugiej zaś nowych imion o treści rewolucyjnej, to tylko te z nich osiągnęły pewną częstotliwość, których struktura fonetyczna odpowiada sformułowanej wyżej normie (por. Alła, Lilija, Ninel, Maja i in.).

Ponadto autorka przeprowadza drobiazgową analizę wyłączonych od 1965 do 1979 r. z indeksu rosyjskich imion żeńskich stu niepopularnych jednostek, co pozwoliło wyciągnąć wnioski, że niepopularność wyłączonych imion szła w parze z oceną ich struktury fonetycznej, nieestetycznej dla imienia kobiecego. Struktura fonetyczna wyłączonych ze spisu rosyjskich imion kobiecych charakteryzuje się częstotliwością trzyspółgłoskowych grup [ndr], [wpr], [nst], [rks] i in. Wśród grup z dwu spółgłosek przeważają grupy typu sonant + spółgłoska niesonantyczna, długość zaś nazwy osobowej jest większa, niż w spisie z 1979 r. Według H. Milejrowskiej, są to wystarczające dowody by sądzić, że obok czynników społecznych i religijnych w systemie imion osobowych utrwalona jest własna estetyka struktur fonetycznych, różniąca się od norm danego języka w wyrazach pospolitych.

Uzupełnieniem i w dużej mierze potwierdzeniem wyników badań H. Milejrowskiej jest niewątpliwie przeprowadzona na znacznie szerszym materiale badawczym analiza imion białostockich²². W wyniku skrupulatnie przeprowadzonych badań grupy imion najczęściej nadawanych w Białymstoku w ciągu całego stulecia w różnych grupach etnicznych można stwierdzić, że podstawowe wartości językowe najpopularniejszych imion to:

a) możliwości derywacyjne — przy pomocy najbardziej produktywnych w polszczyźnie sufiksów można z łatwością uzyskać skrócone, deminutywne i hipokorystyczne formy estetyczne w odczuciu nie poszczególnych jednostek, ale całych pokoleń;

b) struktura imienia: najwyższe uznanie w ciągu całego stulecia używały imiona krótkie, dwu-, trzysylabowe, przy czym w imiennictwie męskim najchętniej wybierano imiona o spółgłoskowym nagłosie i wygłosie z wyraźną przewagą spółgłosek twardych, natomiast w żeńskim — chętnie wybierane są imiona o samogłoskowym nagłosie i wyłącznie samogłoskowym wygłosie. Najpopularniejsze imiona zarówno męskie, jak i żeńskie w swym

²² Z. Abramowicz, *op. cit.*, s. 368–381.

składzie fonologicznym najczęściej zawierają spółgłoski sonantyczne oraz [j]. Zwraca uwagę unikanie większych grup spółgłoskowych (trzyspółgłoskowe grupy prawie nie występują) oraz spółgłosek szumiących.

Należy zastanowić się, czy głoska sama w sobie jest w stanie wyrażać piękno lub brzydotę. Chyba w tym miejscu należy zgodzić się z prof. W. Lubasiem²³, że głoski nie są ani ładne, ani brzydkie. Są po prostu dźwiękami, które różnią się między sobą sposobem artykulacji. Ale należy również pamiętać o tym, że pojedyncze głoski w języku służą tworzeniu sylab, morfemów i wreszcie całych wyrazów. W skomplikowanym procesie słowotwórczym mogą powstawać zbitki głosek, powodujące nieprzyjemne uczucia, jak np. grupy spółgłoskowe zawierające głoski szumiące lub inne nieprzyjemne dla ucha dźwięki i odwrotnie, łagodne przyjemne dla wrażeń słuchowych brzmienie. Ponadto należy uwzględnić fakt, że w polszczyźnie spółgłoski miękkie są nacechowane w stosunku do twardych. W imiennictwie formy ze spółgłoską miękką są odczuwane jako ekspresywne lub raczej jako bardziej ekspresywne²⁴. W tym miejscu można odwołać się do prac teoretycznych, poświęconych analizie przeżywania słuchanej muzyki. S. Szuman stwierdza:

„Inaczej przeżywamy także dany dźwięk, akord lub motyw, zależnie od tego, w jakim zespole, na jakim miejscu i w jakim otoczeniu innych tonów, akordów i motywów znalazł się w utworze. Różne akordy, melodie, różne (przy tej samej melodii) akompaniamenty i towarzyszące jej głosy są nie tylko podstawą upostaciowanych zespołów wrażeń słuchowych, jakie świadomie przeżywamy. Każdy z poszczególnych zespołów dźwiękowych (melodycznych czy akordowych) w utworze jakością swego brzmienia ukształtowanego w pewną całość wywiera na nas zupełnie inne wrażenie, inaczej nami porusza i inaczej nas przejmuje”²⁵.

Wydaje się, że dzisiaj, kiedy imię w naszym systemie imienniczym zerwało wszelką więź ze znaczeniem apelatywnym wyrazu, od którego pochodzi, można mówić o imionach jak o swego rodzaju „utworach muzycznych”. Wybierając imię dla dziecka zwracamy uwagę przede wszystkim na jego postać brzmieniową, a nie znaczenie (jak w kulturach pierwotnych). O wyborze często decyduje właśnie fakt, jak poszczególne głoski łączą się z innymi, w jakim otoczeniu występują i w jaki sposób, tworząc pewną całość, oddziałując poprzez słuch na naszą psychikę i wyobraźnię. Jednak takie podejście do problemu byłoby bardzo subiektywnym, niesprecyzowanym, pozornym i należałoby od tego odstąpić, bowiem rzadko kiedy wybierając imię dla dziecka

²³ W. Lubaś, głos w dyskusji na konferencji onomastycznej w Nitrze, maj 1994 r.

²⁴ J. Kuryłowicz, *O niektórych właściwościach imion skróconych*, [w:] *Symbolae philologicae in honorem Vitoldi Taszycki*, Warszawa–Wrocław–Kraków 1968, s. 180.

²⁵ S. Szuman, *O sztuce i wychowaniu estetycznym*, Warszawa 1975, s. 377.

rodzice świadomie lub nie biorą pod uwagę wyłącznie ten jeden czynnik, ponieważ imię bardzo często jest uznawane za ładne lub brzydkie nie ze względu na jego strukturę i kształt fonetyczny, lecz z zupełnie innych powodów. Może to być po prostu wynik pewnych faktów ekstralingwistycznych, o których wspomina np. A. Zaręba:

„Tą ogólną przyczyną jest deprecjacja imienia w każdej poszczególnej miejscowości, a w jej obrębie dla poszczególnych imion. Powodem może być użycie imienia za wyraz popospolity (maciek — ‘żołądek zwierząt’) czy zastosowanie imienia dla określenia człowieka o cechach ujemnych. [...] Są też imiona uważane za śmieszne, np. Bartek w Mazurach Kolb., Dionizy w Chorodowie. Językowe skutki podanych zjawisk są różne. Zdarza się, że ludzie mający tzw. brzydkie imiona używają imion przybranych. Jednym z wielu powodów unikania imion jest nadawanie określonych imion dzieciom nieślubnym”²⁶.

Podobne mogą być przyczyny uznawania imion za ładne (np. imię uznano za ładne dlatego, że znana w danej miejscowości osoba o danym imieniu uchodziła za ładną lub była miła, o pozytywnych cechach charakteru itp.).

A zatem wartość estetyczna imienia niewątpliwie jest związana z eufonią, czyli harmonijnym, przyjemnym brzmieniem głosek w wyrazie, nie jest to jednak czynnik jedyny i wystarczający. Wydaje się, że przy próbie zdefiniowania wartości estetycznej imienia koniecznym staje się uwzględnienie, obok czynnika czysto językowego, także wielu czynników ekstralingwistycznych. Badania częstości użycia imion w różnych okresach i regionach na obszarach etnicznego zróżnicowania pozwalają stwierdzić, że obok przedmiotu przeżycia estetycznego, czyli (imienia), istotne są także społeczno-kulturowe determinacje przeżycia estetycznego. Imię uznajemy za ładne nie tylko dlatego, że dostarcza nam pewnych przeżyć estetycznych, lecz również ze względu na to, w jaki sposób łączy nas z danym kręgiem kulturowym, który uznajemy za własny. Dlatego wartość estetyczna imienia zawsze będzie się różnić u różnych narodów nie tylko z powodów czysto językowych, lecz bardzo często ze względów kulturowych (por. np. badania materiału białostockiego: gdy u katolików bardzo popularnym imieniem było imię *Regina*, u prawosławnych jego odpowiednikiem stawało się *Raisa*, katolickiemu *Władysławowi* w prawosławiu odpowiadał *Włodzimierz* itp.).

Niewątpliwie obok uwarunkowań językowych, kulturowych, historycznych, geograficznych czy nawet politycznych bardzo ważna jest sfera emocjonalna człowieka. Matka zwykle rzadko nazywa swoje dziecko pełną metrykalną formą imienia (por. też wyniki badań ankietowych H. Borka: ze-

²⁶ A. Zaręba, *op. cit.*, s. 440–442.

brane wyniki co do motywacji wykazują, że hierarchia motywów wyboru imienia była następująca: — ładne brzmienie form zdrobniających imienia (około 50% odpowiedzi); — dopasowane współbrzmienia imienia z noszonym nazwiskiem...²⁷. Najczęściej tworzy od tej podstawowej formy szereg derywatów deminutywno-hipokorystycznych, które jej zdaniem lepiej służą wyrażaniu jej macierzyńskich uczuć miłości i czułości. Dlatego możliwości derywacyjne imienia w wielu wypadkach są bardzo ważnym czynnikiem przy określaniu wartości estetycznej imienia, tym bardziej, że w polszczyźnie np. spółgłoski miękkie są nacechowane i dobrze służą wyrażaniu całej gamy uczuć rodzicielskich (miłości, pieśczołliwości, podziwu...), np.: *Kasia, Basia, Kasiunia, Wojtuś, Tomuś, Tomula* i in. Komponent emocjonalny tych form imion można ująć następująco: 'wywołuje dodatnie uczucia'. Eksplicitnym wykładnikiem emocjonalności w tym wypadku są formanty: *-sia, -uś, -unia, -ula*.

Sumując badania nad wartością estetyczną imienia należy podkreślić, że oceny estetyczne z reguły są wypowiedane przez konkretne jednostki i dlatego są zazwyczaj w jakiejś mierze zależne od upodobań i przeżyć jednostki — a więc subiektywne. Z drugiej strony, nawet te najbardziej indywidualne oceny, upodobania i przeżycia są zawsze w jakimś stopniu uwarunkowane historycznie, kulturowo, klasowo (udowodniły to w dostatecznym stopniu badania materiału białostockiego). S. Baczyński podkreślał, że:

„[...] każda epoka, każdy etap rozwoju cywilizacji i kultury wpływa na wrażliwość estetyczną i wytwarza »własny smak«, którego rezultatem jest w sztuce inny stosunek do formy, czyli styl. Styl wyraża smak swojej epoki, daje przekrój życia estetycznego środowiska, a więc syntetyzuje upodobania i natężenia emocjonalne swego czasu»²⁸.

To stanowisko można odnieść także do imion. To właśnie „smak epoki” powoduje powstawanie mody imienniczej, która wciąż się zmienia, często uwarunkowana zmianami historycznymi i politycznymi (np. moda na imiona dynastyczne lub słowiańskie w okresie zaborów w Polsce²⁹, czy sytuacja imiennicza w Rosji po Rewolucji Październikowej³⁰), kulturowymi (np. zmiany w imiennictwie w związku z przyjęciem chrześcijaństwa), socjalnymi (imiona miejskie i wiejskie) itp. Wartość estetyczna imienia polega na dostarczaniu przeżyć, ale te przeżycia nigdy nie są jednakowe i zawsze są zdeterminowane społecznie.

²⁷ H. Borek, *op. cit.*, s. 169.

²⁸ S. Baczyński, *Prawo sądu*, [w:] *Pisma krytyczne*, Warszawa 1963, s. 211.

²⁹ Z. Abramowicz, *op. cit.*, s. 29–54.

³⁰ Ł. M. Sčetinina, *Imiona nazvanija*, Rostov-na-Donu 1968, s. 210–242.

РЕЗЮМЕ

Предметом исследования в настоящей статье является эстетическая ценность личного имени. Эстетическая оценка личного имени всегда субъективна. Однако исследования конкретного ономастического материала показали, что субъективизм в оценке эстетической ценности личного имени всегда обусловлен культурными, историческими, социологическими и даже политическими факторами.

